

RESUJA YSTÄVÄ KERTOMUKSIA ELÄIMISTÄ

TOIM. JURI
NUMMELIN

KUSTANTAMO
HELMIVYÖ

Ressuja ja ystäviä

Ressuja ja ystäviä

Kertomuksia eläimistä

Toim. Juri Nummelin

Kustantamo Helmivyö

Turku 2023

Ressuja ja ystäviä: kertomuksia eläimistä

Toim. Juri Nummelin

ISBN 978-952-7469-27-9

Kustantaja: Kustantamo Helmivyö

Painopaikka: BoD - Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Sisällysluettelo

7 Juri Nummelin: Eläimiä suomalaisessa kirjallisuudessa

21 Larin-Kyösti: Vuohi ja pihakoira (teoksesta *Oli kerran*. Karisto 1911)

28 Kyösti Wilkuna: Ressu (*Novelleja*. WSOY 1907)

40 Eemeli Parras: Karhu ja karhuntanssittaja (ote romaanista *Jymyvaaralaiset*. Kirja (Petroskoi) 1933)

49 Jac. Ahrenberg: Juoksija Jalon historia (*Idästä*. Söderström 1890)

67 Rolf Palmgren: Karpath (*Luonnon lapsia*. WSOY 1918)

76 Santeri Ivalo: Hännätön vasikka (*Iltapuhteeksi I*. Söderström 1891)

91 Pekka Aho: Sikamainen kertomus (*Kansan keskeltä*. Wickström 1886)

118 Maila Talvio: "Ystävä" (*Näkymätön kirjanpitäjä*. WSOY 1918)

146 Kalervo Reponen: Nuortitunturin valkoiset vaeltajat (*Kovapään kosto*. Karisto 1946)

156 E. W. Suomalainen: Kärpänpoikasten kisat (*Metsän salaisuuksia*. WSOY 1922)

161 Oskari Hynén: Kaulushaikara (Kirjasta *Met-solassa*. Valistus 1926)

- 165** Ivar Hortling: Tulevaisuuden lintu (*Immon pöllöt ja muita lintukertomuksia*. Suom. Hannes Salovaara. WSOY 1924)
- 196** Thorsten Renvall: Kottarainen (Kirjasta *Piirteitä lintujen elämästä*. Suom. T. J. Hintikka.)
- 208** Santeri Alkio: Isäntä, hevonen ja koira (*Kylistä, kodeista ja vainioilta*. Otava 1894)
- 214** Konrad Lehtimäki: Ystäväni himmenevä katse (*Musta taivaanranta*. WSOY 1929)
- 229** Elsa Heporauta: Kaksi orpoa (ensimmäinen luku romaanista *Erämetsäin kuningatar. Marjaskarhun tarina*. WSOY 1956)
- 255** Kirjailijaesittelyt

Juri Nummelin

Eläimiä suomalaisessa kirjallisuudessa

Suomalaisilla on sitkeän väitteen mukaan erityinen luontosuhde, joten lienee sopivaa, että eläimillä (ja luonnolla ylipäätään) on tärkeä rooli kirjallisuudessamme. Suomalaisessa kirjallisuudessa eläimiä esiintyy ihmisten kumppaneina ehkä enemmän kuin monien muiden länsimaiden kirjallisuudessa: metsä- ja maanviljelyskansana suomalaiset ovat ehkä olleet lähempänä eläimiä kuin monet pidemmälle ehtineet kansakunnat. Esimerkiksi Jukolan veljeksille eläimet ovat tärkeitä, ja onkin sanottu, että suomalainen kirjallisuus on alkanut metsästä.

Toisaalta esimerkiksi Englannissa pappiskirjailijat tekivät luonnosta havaintoja ja kirjoittivat niitä ylös jo 1500- ja 1600-luvuilla. Laajemmin luontokirjallisuus syntyi 1800-luvun myötä, muun muassa Charles Darwinin tutkimusten ja matkakertomusten myötä. Yhdysvalloissa vahvaa näkyvyyttä oli esimerkiksi Ralph Waldo Emersonin ja Henry David Thoreaun kaltaisilla kirjai-

lijoilla, jotka yhdistivät luontokuvaukseen esseemäistä ihmisyyden tarkastelua. Luonnonsuojelulisten arvojen ajattelu syntyi samoihin aikoihin, mikä näkyy esimerkiksi amerikkalaisen John Muirin kirjoissa. Lukuisat naiskirjailijat kirjoittivat myös tähän aikaan luontokirjallisuutta, mutta myöhemmin heidät on unohdettu lajin historiasta.

Eläinten oikeuksiakin alettiin näihin aikoihin ajatella, ja esimerkiksi kasvissyönti sai 1800-luvun lopulta alkaen aiempaa laajempaa kannatusta länsimaissa ja Venäjällä. International Vegetarian Union perustettiin vuonna 1908. Käsitys eläimisestä alkoi ylipäättään muuttua. Amerikkalainen William J. Long (1867 – 1952) haastoi kirjoissaan tuolloin vallalla olleen ajatuksen, jonka mukaan eläin toimii vain vaistonsa mukaan. Longin mukaan eläimet oppivat toisiltaan, ja hänen ajattelussaan eläinten välillä on yhteistoimintaa ja empatiaa. Tämä olisi Longin mukaan ollut heijastusta Jumalan toiminnasta ja ajattelusta, mikä johti riitaan ajan tieteellisemmin suuntautuneiden tutkijoiden kanssa. Longin ajattelu muistuttaa kuitenkin enemmän nykyistä suuntausta, jossa eläimet ovat ajattelevia ja tuntevia olentoja.

Eläinoikeusliikkeen ensimmäiset askeleet nä-

kyivät suomalaisessa kirjallisuudessa jo 1800-luvun lopulla, kuten monissa Topeliuksen saduissa ("Vattumadonkin" voi nähdä vaatimuksena eläinsuojelun puolesta) sekä Juhani Ahon lastussa "Haltijan joululahjat". Siinä hevonen kärsii, kun sen omistaja ei hyväile turpaa tai taputa kaulalle, vaan sivaltaa piiskalla selkään. Haltija näkee, kun pikku Heikki lyö hevosta, ja vannottaa, ettei poika enää ikinä tekisi niin. Ahon eläinaiheisia tarinoita julkaistiin omana valikoimanaan *Eläimiä* vuonna 1911. Samanlaista eläinten oikeuksien ajattelua on myös Rudyard Kiplingin *Viidakkokirjassa* ja Salme Lagerlöfin *Peukaloisen retkissä*.

Ehkä sattumaa, mutta biologia vaikuttaa olleen muodikas tiede 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa: esimerkiksi Korkeasaari perustettiin vuonna 1889 ja Turun biologinen museo avattiin lahjoitusvarojen turvin vuonna 1907. Kuin osoituksena siitä, että ennen 2000-lukuakin Suomessa on julkaistu kaunokirjallisuuden ja tietokirjallisuuden välimaastossa operoivia teoksia, monet biologit kirjoittivat tieteellisten tutkielmiensa ja luontooppaidensa lisäksi kirjoja, joissa kuvattiin kohtauksia eläinten kanssa. Erityisen kiinnostavia olivat Korkeasaaren intendentin ja Suomen ensimmäisen

mäisen luonnonsuojeluvalvojan Rolf Palmgrenin kertomuskokoelmat, kuten *Luonnon lapsia* (1913 – 1916). Suomalaiset kustantamot julkaisivat 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä myös useiden ulkomaisten eläinkirjailijoiden, kuten Ernest Thompson Setonin ja William J. Longin tekstejä

Samaan aikaan myös eräkirjallisuus, kuvaukset metsästysretkistä erämaissa, alkoi kasvaa omaksi suositukseksi lajityypikseen. Sillä on ollut Suomessa laaja yleisö ja isot kustantamot ovat julkaisseet eräkirjoja vielä 2000-luvulla.

Vaikka kuva eläimestä laajeni 1900-luvun alkupuolella, ajan kirjoituksissa nähtiin kuitenkin katkos ihmisen ja eläimen välillä. Biologi E. W. Suomalainen kirjoitti teoksensa *Metsän salaisuuksia* (1922) lyhyessä esipuheessa, että haluaa jakaa niitä salaisuuksia, joita metsä on hänelle ”kertonut ja näyttänyt”, samoin järvet, suot, niityt ja tunturit. E. W. Suomalainen sanoo, ettei ole tehnyt vaitiololupausta ja voi siksi kertoa nämä salaisuudet eteenpäin – voisiko joku ajatella, että tässä luonto kuitenkin vain nähdään ihmisen ajattelun ja toiminnan kohteena, ei jonain, millä on oma tietoisuus?

E. W. Suomalainen joka tapauksessa kirjoittaa kiinnostavasti: ”Eläinten sielunelämään tutustu-

minen, niiden ajatusmaailmaan tunkeutuminen on usein sangen vaikea tehtävä. Mutta se on rikkaampi kuin mitä me, ihmiset, luulemmekaan.” Kirjoittaja jatkaa: ”Tätä tutkiessa on väärin ottaa mielikuvitusta avukseen, se voi johtaa väärin tuloksiin.” Tiedemies Suomalainen tuntuu siis sanovan, että emme voi kuvitella eläinten ajattelua tai niiden tekemisten taustalla olevaa ajattelua tai mielikuvitusta, vaan ainoastaan tutkia sitä. Hänen kirjansa onkin ”välitöntä luonnonkuvausta, jossa elämä on pääasia”, ”kaikki on nähtyä ja tunnettua”. Kaikesta huolimatta Suomalainen toteaa, että ”luonnon tunteenpurkaukset ovat usein hyvin voimakkaita” — toisin sanoen eläimillä ja kasveilla on sittenkin tunteet.

Eläinaiheisen kirjallisuuden buumi ei taittunut aivan heti, ja se näkyi niin tieto- kuin kaunokirjallisuudessakin. Suomalaisen punkkitutkijan Erik Nordenskiöldin kolmiosainen *Biologian historia* ilmestyi vuosina 1920–1924, suomeksi muutamia vuosia myöhemmin. Eläinaiheisten tarinoiden antologian *Luonnon kätköistä* (1925) koonnut Ilmari Hildén kirjoittaa teoksensa lyhyessä esipuheessa:

Eläinten elintapoja ja sielunelämää käsittelevä kirjallisuus on viime vuosina suuressa

määrin kasvanut. Ei ainoastaan ulkomailla, vaan myöskin kotimaassa on tätä kirjallisuuden alaa ryhdytty ahkerasti viljelemään. Menestys, mikä on tullut mainitunlaisten kirjojen osaksi, on selvästi osoittanut, että yleisö myötämielisesti suhtautuu tämänkaltaiseen kirjallisuuteen.

Hildén sanoo koonneensa antologian, jotta lukijoilla olisi parempi mahdollisuus tutustua laadukkaiden kirjailijoiden (Juhani Aho, Rolf Palmgren, Ivar Hortling, ulkomaisista mm. Charles G. D. Roberts ja William J. Long) eläinaiheisiin kertomuksiin. Hän kirjoittaa pyrkineensä "valitsemaan kertomukset siten, että eri eläinryhmät tulisivat edustetuiksi" ja toivoo, että *Luonnon kätköistä* voisi toimia "koulun eläinopin vaatimattomana täydennyksenä". Hildén sanoo esipuheensa lopuksi kirjan sisältävän vain kuvauksia villieläimistä ja jatkaa: "Mikäli kirja saa tarpeeksi menekkiä, on tarkoitukseni vastaisuudessa julkaista toinen, kotieläintemme elämää käsittelevä osa." Sellaista ei kuitenkaan koskaan ilmestynyt, toisin sanoen eläinkirjallisuuden buumi ei ollut riittävän laaja. (Tosin tässä näkyy myös ostavan yleisömmme karsastus antologioita kohtaan.)

Suurin osa tämän ajan eläinkertomuksista menee tutkija Janna Kantolan esittämässä jaottelussa luokkaan “eläin esitetään eläimenä”, mutta joissain tarinoissa eläimet saavat myös ihmisen ominaisuuksia, kuten lintututkija Ivar Hortlingin kiinnostavassa, fantasiaa lähestyvässä tarinassa “Tulevaisuuden lintu” (1924), jossa kuvaillaan varisten maailmanvalloitus suunnitelmaa. Eino Leinon tunnetussa *Mustissa* (1916) päähenkilö kommentoi ihmisten outoa toimintaa, ja kirjan lopussa se pääsee puhumaan itse kirjailijan kanssa. “Maailmassa on aina paljon haukuttavaa”, sanoo Musti. Leino kirjoitti myös eläinaiheiset tarinat *Mesikämmen* (1914) ja *Ahven ja kultakalat* (1918), joista jälkimmäinen kuuluu symbolismin puolelle. Leinon veli O. A. F. Lönnbohm oli suunnitellut laajaa kirjoitelmaa koirien älykkyydestä ja ymmärryksestä, mikä on melko varmasti antanut vaikutteita Leinolle.

Harvinaisempia ovat tarinat, joissa ihminen saa eläimen ominaisuuksia, eikä sellaisia vanhemmassa kirjallisuudessamme juurikaan ole. Uudempi ja tunnetumpi on Arto Paasilinnan myytin humoreski *Jäniksen vuosi* (1975), jossa satunnainen jänis saa mainosmiehen muuttamaan elämänsä tyystin. Vielä voi kuitenkin kysyä, onko

Vatasen ja jäniksen välillä varsinaista kommunikaatiota vai onko kyse pelkästä projisoinnista. Risto Jarvan elokuvaversioiden lopussa Vatanen tuntuu tosin itse muuttuvan jänikseksi.

Paasilinnan kanssa samaan sukupolveen kuulunut Veikko Huovinen erikoistui eläinkertomusten tekijäksi ja nimitti lajityyppejä käytännössä itsenäiseksi alalajiksi. Huovisen faabeleissa ja satiirissa pikkunovelleissa nähdään niin mielikuvituksellisia hybridejä, lemmikkejä kuin tuotanto- ja villieläimiäkin, kuten tutkija Janna Kantola on luonnehtinut. Lisäksi Huovinen kiinnitti huomiota eläinten huonoon kohteluun kirjoituksessaan ”Ihminen ja eläin” (1963). Tyypillisiä Huovisen eläinaiheisia satiireja ovat esimerkiksi ”Paneelikeskustelu navetassa” (*Lyhyet erikoiset*, 1967), jossa parodioidaan eläinten suulla ihmisten omituisia tapoja, ja ”Lintuja elämänmuutoksen edessä” (*Ronttosaurus*, 1976), jossa linnut ovat tietoisia ympäristön muutoksista. Romaanissa *Puukansan tarina* (1984) Huovinen kuvaa kokonaista puustoa tietoisena organismina. Vastaavaa ajattelua esiintyi jo 1970-luvulla, jolloin se tuomittiin hörhöilynä, mutta nyttemmin se tuntuu saaneen enemmän jalansijaa.

Vuosikymmenet 1970–1990 olivat muutenkin

kasvavan ympäristötietoisuuden aikaa. Edelläkävijänä toimi Yrjö Kokko, jonka teokset *Laulujoutsen* (1950) ja *Ne tulevat takaisin* (1954) vaikuttivat merkittävästi Suomen kansallislinnun suojeluun. Kokko yhdisteli tietokirjoihinsa myös kaunokirjallisia tyylikeinoja, ja sadussaan *Pessi ja Illusia* (1944) hän oli kuvannut herkästi fantasiamaailmaa, jota muuten ei suomalaisessa vanhemmassa luontokirjallisuudessa juuri tavattu.

Pessin ja Illusian vaikutus näkyy ehkä 1970- ja 1980-luvun lasten- ja nuortenkirjoissa. Eläinten ja luonnon kuvauksen muuttumista todistaa vaikkapa Leena ja Inari Krohnin *Vihreä vallankumous* (1970). Jukka Parkkisen Korppi-kirjoissa (ensimmäinen vuonna 1978) käsitellään myös paljon luonnon saastumista ja eläinten elinpiirin pienenemistä. Parkkisen kirjat ovat myös hyviä esimerkkejä eläinfantasiasta, jossa ihminen on ulkopuolinen, toinen, ja usein haitaksi eläimille. Parkkisen kirjat eivät kuitenkaan ole yhtä ankaria kuin esimerkiksi Richard Adamsin *Ruuhometsän kansa* (1972), jota vastaavaa teosta Suomessa ei taida olla kirjoitettu.

Ympäristötietoisuuden nousu näkyy muussakin kirjallisuudessa. Tutkija Karoliina Lummaa on huomannut, että 1970- ja 1980-luvun runoudessa

linnut, jotka oli aiemmin nähty ”inhimillisen tunteen tai toiveen vertauskuvina” ja joka tapauksessa kuvattu aina etäältä, ”tulivat lukijan lähelle kouriintuntuvasti mutta silti eläimellisen vierautensa säilyttäen”. Kohonneen ympäristötietoisuuden aikana ei kuitenkaan vielä kyseenalaistettu ihmisen ja eläimen erilaisuutta ja erillisyyttä, kuten nykyään tehdään.

Ymmärrys luontokadosta ja ylipäättään siitä, että eläimet ovat tuntevia ja ajattelevia olentoja, on kasvanut 2020-luvulla. Tutkija Helinä Ääri nimisi vuoden 2022 kanojen vuodeksi suomalaisessa kirjallisuudessa, sillä silloin ilmestyivät ainakin Tiina Poutasen runokokoelma *Kanakuoro*, Päivi Liskin novellikokoelma *Erään kanan tarina* ja Heikki Ojasen aforistinen runoteos *Sirpaleita kananmunan tarkoituksesta*. Aiemmin kanat olivat suomalaisessa kirjallisuudessa esiintyneet pääsääntöisesti broilereina, toisin sanoen tehotuotettuina ruokana, mutta 2020-luvun eläinoikeuskäännö on muuttanut tilannetta.

Toisaalta, kuten tämäkin kirja todistaa, kanoja on kuvannut kauniisti ja ymmärtäväisesti esimerkiksi Maila Talvio novellissaan ”Ystävä”. Siinä lapsen ja kukon ystävyys saa traagisen lopun, kun Ystävä viimein pannaan lihoiksi. Helinä Ääri taas

Ressuja ja ystäviä kokoaa yhteen kirjailijoidemme kuvauksia eläimistä. Osa tarinoista on eräkirjallisuutemme varhaiskaudelta, osa taas edustaa perinteisempää proosaa. Monissa tarinoissa eläimet ovat ihmisen ystäviä ja kumppaneita, mutta myös vihollisia. Kirjassa elävät rinnakkain monenlaiset kuvaustavat, ja edustettuina ovat niin vuohi, koira, karhu kuin kukko ja naalitkin.

Moni kirjoittajista on kirjallisuutemme klassikkoja, kuten Konrad Lehtimäki, Larin-Kyösti ja Maila Talvio, mutta mukana on myös tuntemattomia ja unohdettuja sanankäyttäjiä, kuten Oskari Hynén ja Kalervo Reponen. Teoksen avaa Juri Nummelinin esipuhe, joka pureutuu eläinten kuvausten historiaan suomalaisessa kirjallisuudessa. *Ressuja ja ystäviä* on avaus laajalti tutkimattomaan alueeseen kotimaisessa kirjallisuudenhistoriassa.

ISBN 978-952-7469-27-9

KUSTANTAMO
HELMIVYÖ

kannet JT Lindroos
vanhan aapisen kuvituksen pohjalta

